

Archeologická prospekce a možnosti využití letecké fotografie pro poznání polních táborů římské armády na Moravě

Miroslav Bálek - Ondrej Šedo

Letecká fotografie za deset let svého užívání v moravském prostoru už dostatečně prokázala svůj význam pro rozšiřování archeologického poznání. V současnosti od použití této metody lze očekávat standardní výsledky a rýsují se nejnámennější okruhy jejího využití, především v oblasti terénní prospekce, při vyhledávání nových archeologických lokalit nebo získávání dalších poznatků o známých nalezištích.

Výsledky dosažené leteckou prospekci poskytují velice kvalitní podklady pro další práci v terénu. Objekty zjištěné z letadla lze následně identifikovat a zaměřit bez použití dalších postupů (např. geofyzika, výkop). V případech narušení (orba, zemní práce) lze také bezprostředně realizovat jejich záchranu. Rovněž útvary zřetelné v porostech jsou dostupné ihned po sklizni. Jejich projevy bývají tak jednoznačné, že je možné s velkou přesností volit místa sond nebo řezů tam, kde lze očekávat nejzávažnější nálezové situace (za předpokladu předchozího zaměření). Mnohdy příznak objektu ve vegetaci přináší stejnou míru informací, jaká je obvykle dosahována po skrývkách ornice a po pečlivém začišťování podloží. Všechny zmiňované přednosti letecké prospekce se v posledních letech výrazně projeví zejména při poznávání vojenských polních táborů z doby římské.

Římské polní tábory, v podstatě ležení opevněná příkopem a valem, byly stavěny v nepřátelském území každý den po skončení pochodu (pochodové tábory), nebo plnily funkci opěrného bodu, chránily dopravní spojení nebo zajišťovaly zásobování (polní tábory v širším smyslu). Na leteckých fotografiích pořizovaných v době vegetace se v našem prostředí projevují jako sytě zelené nebo tmavě žluté linie, propojené zaoblenými nárožními. Rostlinstvo, především obilí, výraznějším zbarvením vyznačuje průběh příkopů, původně vyhloubených v šterkovém podloží a zanesených humózní hlínou.

Tento zcela nový fenomén (alespoň v moravském prostředí) nebyl identifikován jinými metodami, a to ani v případech, kdy se archeologické výzkumy a průzkumy odehrávaly v nejtěsnějším sousedství polních táborů. Na tom, že unikaly poznání, se podílelo několik faktorů. Náleží k objektům, které sloužily svému účelu jen krátce, po dobu jediné válečné sezóny nebo dokonce jedinou noc. Vznikaly v průběhu vojenských akcí, jejichž stopy archeologie zachytává jen zcela výjimečně. Stejně je tomu i u jiných událostí, jakkoliv z hlediska historického vývoje významných a převratných. V takových případech se náš obor pohybuje na hranicích svých možností. Je odkázán na náhodu nebo na dlouhodobé sledování detailů, které umožňují nanejvýš opatrné formulování hypotetických závěrů. (Příkladem může být identifikace prostoru, ve kterém se měla odehrávat bitva v Teutoburském lese r. 9 po Kr. Místo katastrofální porážky římských legií je v současnosti ztotožňováno s lokalitou Kalkriese v blízkosti severoněmeckého Osnabrücku.) A tak zatímco lze archeologickými metodami sledovat delší pobyt komunity nepřevyšující zřejmě svým počtem rodinu, nezanechávající krátkodobé aktivity i desetitisíců lidí jednoznačné stopy (stěhování velkých skupin obyvatelstva, válečné konflikty).

Polní tábory navíc ani při pečlivém výzkumu neposkytují obvyklý archeologický materiál. Často jediným projevem lidské činnosti je příkop na obvodu. Val býval navršen bez vnitřní dřevěné konstrukce a v poměrně krátké době po opuštění tábora zanikl. Vnitřní zástavba

sestávala nejčastěji ze stanů nebo lehkých dřevěných staveb, které nazanechaly stop. Na ploše bez zahloubených objektů drobné předměty zůstaly na povrchu a v průběhu let byly rozptýleny a zničeny. Prohlubně, které existovaly v místech příkopů, byly od plochy s nálezy odděleny destrukcí valu. Navíc se zdá, že římská vojska dodržovala jistá pravidla při udržování pořádku na ploše polních táborů. Odpadky nebo zbytky jídel byly starostlivě odstraňovány a tak jsou například kosti konzumovaných zvířat objevovány jen zcela ojediněle (a jejich výskyt souvisí nejspíš s dobou vyklizení opevněné plochy, kdy ohledy na hygienu ztratily opodstatnění).

Absence nálezů je také důvodem k nedůvěřivým postojům té části archeologické obce, která není ochotna akceptovat závěry odvozené téměř jen z rozboru terénní situace. Jisté stereotypy v hodnotové orientaci se pak také mohou podílet na nezájmu o některé směry bádání. Letecká fotografie musí počítat i s takovými limity svého působení.

Při poznávání římských polních táborů byla konstatována mimořádná zřetelnost jejich příznaků. V těsném sousedství příkopů z doby římské probíhaly výkopy pro meliorace, vodovody a kanalizaci z nedávných let. Subrecentní zásahy se téměř ztrácely, byly zřetelné jen za příznivých okolností nebo díky informacím o jejich průběhu. Stopy existence táborů se zachovaly i na strmých svazích, v místech využívaných v minulosti pro pěstování vinné révy, v terénech kdysi upravených terasováním a poznačených rekultivacemi, které byly provedeny s pomocí buldozerů.

Mimořádný význam mělo použití leteckých fotografií při volbě strategie vlastních výkopových prací. Opakovaně se ukázalo, že vlastní objekty ukryté v zemi se nalézají v téměř totožných místech, jako jejich vegetační příznaky sledované z letadla. To umožnilo soustředit pozornost na vybrané úseky a neodkládat do budoucna další odkryvy. Rychlost postupu se v plné míře vyplatila. Na některých lokalitách, které byly zkoumány v letech 1992 například dnes, po rozparcelování, by už výzkum vlastně nebyl možný.

Při aplikaci letecké prospekce byly ověřeny projevy růstových příznaků v obilí indikujících existenci archeologických objektů i v případech, kdy je mezi orníci a výplní vlastního objektu mohutná podorníční vrstva. Kvalita příznaku přitom nebývá zmenšena. V průběhu terénních prací však byly konstatovány také případy, kdy v místech růstových příznaků nebyl při následném výzkumu zjištěn archeologický objekt. To může souviset s nedokonalostí současných metod práce v terénu (archeologové buď nerozeznávají nebo ani nemohou běžně používanými metodami část existujících nálezových situací zachytit), nebo s tím, že obilí reaguje i na jiné jevy než ty, které jsou předmětem zájmu archeologie.

Když budeme konfrontovat výsledky dosažené při zkoumání polních táborů z doby římské prostřednictvím letecké fotografie s výsledky terénních prací, zjistíme zvláštní a nečekaný rozměr netradičního postupu. Běžné terénní výzkumy ve srovnání s informacemi získanými z letadla často nepřinášejí řádově kvalitnější informace. Nejzávažnější otevřenou otázkou tradičně zůstává datování táborů. Odpověď nemusí přinést jakkoliv rozsáhlý výzkum, při němž budou výkopy provedeny s maximální pečlivostí. Naději do budoucna poskytuje spíš práce s analogiemi, kdy budou nově zjištěné tábory srovnány s už datovatelnými nálezovými situacemi, nadějně je vyhodnocování detailů zachovaných stop táborů, stanovení tras možného postupu invazních armád, umístění v terénu nebo sledování velikosti a způsobu opevnění. Takové srovnávání je však závislé od zvýšení počtu srovnatelných objektů, a tím opět od úspěchu letecké prospekce. Ta se v případě polních táborů stala nejenom podmínkou jejich objevu, neboť její přínos se neomezuje jenom na zajištění servisu pro další "vyšší" etapy archeologické práce. Překračuje úroveň servisu archeologického výzkumu, poskytuje často

rovnocenné informace a v některých případech se může stát s tradičním terénním archeologickým výzkumem metodou rovnocennou.

Výběr literatury referující o problematice polních táborů na Moravě

Bálek, M. - Droberjar, E. - Šedo, O. 1993: Die Entdeckung von römischen Marschlagern bei Mušov und Přibice. Přehled výzkumů 1991, Brno, 61-64. - 1994 : Die römischen Feldlager in Mähren (1991-1992). Pam. Arch. 85, 59-72.

Bálek, M. - Šedo, O. 1994: Neue Forschungsergebnisse in Mušov (Rettungsgrabungen beim Autobahn Mukulov-Brno). In: H. Friesinger, H. - Tejral, J. - Stuppner, A.: Markomannen- kriege - Ursachen und Wirkungen. Brno, 167-172.

Tejral, J. 1992: Die Probleme der römisch-germanischen Beziehungen unter Berücksichtigung der neuen Forschungsergebnisse im niederösterreich-südmährischen Thayaflu gebiet. Ber. RGK 73, 381-426.- 1994: Die archäologischen Zeugnisse der Markomannenkriege in Mähren - Probleme der Chronologie und historischen Interpretation. In: H. Friesinger, H. - Tejral, J. - Stuppner, A. (red.): Markomannen kriege - Ursachen und Wirkungen. Brno, 299 - 324.1017710110153